

RÉGÉSZETI MUNKÁK

AZ EÖTVÖS LÓRÁND TUDOMÁNYEGYETEM
RÉGÉSZETI INTÉZETÉBŐL

9

DISSERTATIONES ARCHAEOLOGICAE

EX INSTITUTO ARCHAEOLOGICO
UNIVERSITATIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATA

BUDAPEST, 1968.

Kiadja:

Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem
Régészeti Tanszéke

Szerkesztőbizottság:

BANNER JÁNOS
LÁSZLÓ GYULA
OROSZLÁN ZOLTÁN

Technikai szerkesztő:

KANOZSAY MARGIT

Felelős kiadó:

Banner János

EÖTVÖS EGYETEM
RÉGÉSZETI INTÉZET
9368

MAGYARORSZÁG TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI VÁZLATA
AZ V-VII. SZÁZADBAN
ÉS A DUNAUJVÁROSI AVAR TELEP

/Előadás a Csehszlovák Tudományos Akadémia
1967. évi Liblicei Régészeti Konferenciáján/

Magyarország földje a legrégibbőkortól kezdve két élesen elváló települési tömbre oszlott: nyugatira és keletire. A két terület között általában a Duna képezte a határt. Az őskori különirányú fejlődést a négy és félszázados pannoniai római uralom politikailag is megszilárdította, emiatt az ország népvándorláskori illetve koraközépkori településtörténetét csak a későrómai alapokból kiindulva érthetjük meg.

Az V. századi alapok azonban ma még szinte kibogozhatatlanul bonyolultak.

Nyugat-Magyarországon a Pannonia kutatásban még egy évtizeddel ezelőtt is az un. katasztrófa-elmélet uralkodott. E szerint: a IV. század folyamán már teljesen "elbarbárosodott" pannoniai lakosság, a század végén elmenekült, csekély maradványait pedig a IV-V. sz. fordulóján ellenséges támadások örölték fel. Ha az elméletnek hihetnénk, az V. századtól kezdve a népvándorláskor kutatóját valóságos tabula rasa fogadná, - egy-két különleges pontot leszámítva a provinciális lakosság és kulturális örökségének minden "zavaró" jelensége nélkül. - Noha az elméleten a közelmulban szinte minden ponton tuljutottunk, ettől azonban a tényleges problémák még korántsem oldódtak meg.

A Pannonia Primara és Valeriara vonatkozó történeti adatok ugyanis a IV. sz. végétől rendkívül meggyérülnek. Ma annyit már mégis tudunk, hogy Valeriat 409-ben nem adták át a hunoknak sőt azt is sejtjük, hogy Pannonia I., de legalábbis nyugati fele még Attila idejében is a nyugatrómai birodalomhoz tartozott /448/; ám okvetlenül nyugatrómai terület volt 456 szept. 7.-e körül, amikor a savariai földrengést a hivatalos ravennai krónika feljegyezte. Az ugyanazon napokban a keletigót foederatinak kiszolgáltatott egész Pannonia területén természetesen még mindenfelé éltek provinciálisok. 460-70 között születik pl. a Duna partján fekvő "civitas Valeriae"-ben /Aquincumban/Antonius a későbbi lirinumi püspök.

Amikor a keletigótok 471 tavaszán kiűrik Pannoniát, földjén egészen 504-ig politikailag ismeretlen vákuum keletkezett. Nincs kizárva, hogy a tartomány jogilag illetve elméletileg ismét visszaszállt előbb Itáliára, később pedig 476-489 között - legalábbis területének nyugati pereme - Odoaker királyságának érdekszférájába tartozott. 504-től, amikor Nagy Theoderich gótjai Italiából kiindulva meghódítják Pannonia Sirmiensist és Saviat, feltehetőleg a mi tartományrészeink déli, Dráva körüli vidéke is a keletigót királyság peremterülete lett, - egészen 536-ig, gyakorlatilag azonban talán 546-ig a langobard hódításig.

Régészetileg - ha lehet - még homályosabb a helyzet. A IV. századi "inflációs" aprópénzforgalom megszűntével, a későrómai temetők és telepek gyakorlatilag keltezhetetlenné válnak: folyamatos további használatuk vége a homályba vész. Az 1962-től elkezdett új intercisai ásítások /eddig 1350 sír és mintegy 50 római telep-objektum/ a limes-mentében némi fényt vetnek a kérdésre. Néhány épületben a IV. század utáni életre utaló nyomot, a IV. századi temetkezések felett pedig jó stratigráfiákkal, az V. századra keltezhető, melléklet nélküli, keresztény sírokat találtunk, ezzel szemben egyetlen IV-V. századi barbár temetkezés sem került elő! A tartomány belsejében is egyre több az V. századi továbbélésre utaló nyom, legutóbb pl. Scarabantia-Sopron későantik városfalának feltárása során kerültek elő a fal tövében V. századi sírok, amelyek a város lakottságáról tanuskodnak.

Másik oldalról: a szentendrei /a későrómai Castra Constantia/ korai langobard temetőben, a régészeti vizsgálatok, valamint a

csontvázak anthropologiai és kémiai elemzése, gabonával táplálkozó keresztény dinári és mediterrán réteget mutattak ki, akik jól elkülöníthetők a hódító langobardok embertani típusától, vércsoportjától, táplálkozásától, viseletétől, temetkezési szokásaitól. Még fokozottabban áll ugyanez a praelangobard germán lakosság hegykői temetőjére, amelynek majdnem felét a későantik maradvány lakossághoz lehet kötni. Az anthropologiai és kémiai /részben régészeti/ vizsgálatok tehát, Pannonia különböző pontjain, még a VI. század első felében is, számottevő provinciális alaplakosságot mutattak ki. Ezek nyilván azonosak Paulus Diaconus "pannonjaival", akik közül 568-ban sokan Italiába vonultak Alboinnal.

Nincs ebben semmi csodálatos. Már korábban volt alkalmam rámutatni, a Duna-Dráva négyyszögben a 380 és 454 közötti hét évtizedben, zárt barbár közösségek állandó megtelepülését - a korábbi véleményekkel ellentétben - nem lehet kimutatni. Ez időszak barbár temetkezései /összesen vagy 30-40 gazdag sir/ nagyobb részét, római szolgálatban álló foederatihoz köthetők, illetve rendkívül vékony átmeneti hun, alán, germán uralkodórétegre utalnak.

A barbár betelepülés Pannoniában csak 456-470 között kezdődik. Nyugat-Magyarország északi megyéiben, egészen a langobard hódításig, jelentős szváb betelepülés nyomai mutathatók ki. Ugyanakkor a 456-471 közötti, mindössze 16 évre terjedő keletigót korszak régészeti leletei tekintetében a korábbi határozott véleményeket /beleértve a sajátmagamét is/ egyre növekvő pesszimizmus-sal kell kezelnünk. Nyugat-Magyarország déli felének nagyobb részét szórványos V. századi germán leleteit ugyanis, szinte lehetetlen pontosan keltezni. Egyaránt származhatnak a 471 előtti korai gót korszakból, Odoaker királyságának korából, de az 504 utáni késői gót korszakból is.

Kelet-Magyarországon az V. század folyamán a helyzet még zavarosabb, mint Pannoniában. A régészeti emlékek ethnikai meghatározására tett kísérletek többnyire elavult, századeleji, stiluskritikai elméletekre, és a századvégi romantikus történelemszemléletre támaszkodtak. Ilyenképpen a legenyhébb történeti kritikát sem állják ki.

Szó esik pl. irodalmunkban a szarmaták óriási tömegeinek V-VI. századi továbbéléséről, holott ezt az elképzelést sem tényleges ré-

gészeti bizonyítékok, sem forrásadatok nem támasztják alá. A másik közismert elmélet Kelet- /sőt olykor Nyugat-/ Magyarország teljes elhunósítása. Régész képviselői ott és olyan számban mutattak ki hunokat, amennyien és ahol a történeti adatok szerint aligha települtek meg. Nem jobb a helyzet a germánok terén sem. Az elmúlt 70 év alatt a Tiszavidék "gót" jellegű germán leleteit, romantikus történelmi és régészeti elképzelésekből kiindulva, hol keleti hol nyugati gótokhoz kötötte irodalmunk annak ellenére, hogy az Alföldön egyik nép sem települt meg sohasem. Legujabban a Duna-könyök és a Felső-Tiszavidék között szó esett a szkirek régészeti hagyatékáról, holott a szkireket a 454-469 közötti években, a történeti források objektív elemzése alapján, egyértelműen a Duna-Tisza közéne déli felére kell helyoznünk.

Mindezekkel, a többé-kevésbé tetszetős feltevésekkel, szemben egyre nyilvánvalóbb lesz a szürke prózai igazság: az V. században a magyar Tiszántul nagy részén már a gepidák népe élt. Régészeti emlékményük korábbi, IV. századi gyökerei is egyre világosabban kibontakoznak /különösen a most feltárás alatt álló ártándi temetőben/, az V. sz. elején pedig lényegében már elfoglalják azt a területet, ahol a század második felében jól megfogható régészeti egységben, zárt tömbben élnek tünnek. A Nedao folyónál 454-ben kivívott világtörténelmi győzelmük biztosította számukra a Tisza-vidék további zavartalan birtoklását. A győzelem után településükben bizonyos átcsoportosulás figyelhető mégis meg, egészében északabb-ról-délebbre húzódnak a Maros környékéig, másrészt a Szerémséget és Erdélyt is megszállják. Fő-tömbjük azonban már az V. század középső harmadában is felveszi azokat a határokat, amelyek között a VI. század elejétől új, ún. "meroving" kultúrával élnek lép.

A VI. század településterülete 568-ig

Gepida királyság. A 470-től 567-ig, a gepida állam bukásáig terjedő évszázadban a Dunától keletre eső ország részben a településterület nagy vonalakban világos. Miután a szkirek és a szarmata maradványok 470 táján elköltöztek a Duna-Tisza közéről, a Dunától keletre eső területen csupán egyetlen nép egységes régészeti hagyatéka

figyelhető meg: a gepidáké. A gepida lelőhelyek egyik része loo-llo éves folyamatos használatról árulkodó nagy temető, más része néhány siros kis temető. Az utóbbiakból egy-egy mai falu határában nemritkán 4-6 is található, tehát tanyaszerű települések sirjai.

Gepida településeken ásatás eddig nem történt. Magyarországon, ám korántsem azért mintha ilyeneket nem ismernénk, egyszerűen kutatási hiányosságról van szó. Legutóbb pl. a kishomoki gepida temető feltárásakor /eddig 93 sir/ rövid terepbejárással megtaláltuk a temetőhöz tartozó telepet és hasonlókat máshonnan is ismerünk.

Ami mármost a gepida állam VI. századi települési határait illeti, ez az eddig közölt összefoglaló térképekből aligha világlik ki. Figyelmen kívül hagyva szerémségi és erdélyi gócaikat, kitűnik, hogy az utolsó gepida évszázad központi települési tömbjét mindössze mintegy 60 lelőhely határozza meg. /Levonva a korpusból az V. sz. első kétharmadának lelőhelyeit, valamint az avarkori pontusi fibulák idesorolt nagy csoportját/.

A központi települési tömb a Tisza balpartján fekszik. Északi határa Tiszafüred - Nádudvar vonala, K-i Nagyvárad - Arad, D-i a Maros völgy déli pereme. Nyugat felé lényegében a Tisza a határ, amelytől nyugatabbra 3-4 helyen hidfő-állásokat találunk /Tarnaméra, Alpár, Csongrád, Sövényháza/. - Ez a régészeti települési kép szóról-szóra megegyezik a Jordanestól a VI. sz. 30-as éveiben megadott gepida folyóhatárokkal Jordanes szerint a gepidák a Marisia /Maros/ - Miliaria-Gilpil két Körös mellékág/ és a Grisia /Körös/ folyók mellett laktak ebben az időben.

A történeti adatokból és a hiteles VI. századi régészeti lelőhelyekből egybevégtően körülhatárolt települési tömbtől északra a VI. századból még szórványos régészeti lelőhelyeket sem ismerünk. Mi tölti ki ezt a nagy É-magyarországi űrt éppogy nem tudjuk, mint azt, hogy éltek-e egyáltalában ebben az időben emberek a Duna-Tisza között, ahol a régészeti leletek tekintetében ugyanez a negatívum jelentkezik. A néhány gepida hidfő alig 5-20 km-re távolodik el a Tisza mai folyásától.

A gepida központi települési tömböt körülvevő nagy leletnélküli területek ismeretében fel kell tételeznünk, hogy a gepida állam mind É mind Ny-felé /a veszedelmes herul- szváb majd langobard szomszédság irányában/ biztonsági okokból lakatlan terület-

sávokkal vette magát körül. Ez a jelenség egyáltalán nem ritka a koraközépkori törzsi államok határainál. Ennek ismeretében viszont aligha tételezhetjük fel, hogy az erős gepida állam hatalma teljében bármely népnek megengedte volna, hogy a Duna-Tisza közére vagy a Felső-Tiszavidékre költözzék.

Nyugat-Magyarország további különállását a langobardok bevándorlása biztosította. A langobardok 526-ban, Nagy Theoderich halála évében, a keletigót szövetségi rendszer felbomlása kezdetén, Wacho királyuk vezetésével meghódoltatják a dunai szvébeket. Bécsből a Csepel-sziget déli végéig a dunai átkelőhelyeket válogatott langobard nemzetségek szállják meg. Régészeti hagyatékuk a 80-90 siros "szentendrei" típusu temetők, amelyekből eddig 11-et ismerünk s kettőt teljes egészében feltártunk /Szentendre, Bezenye/. - Pontosan 20 évvel később, 546-ban Audoin király I. Justinianus szövetségeseként a tartomány középső és déli felére is kiterjesztette uralmát. Egy-két biztosítási pont kivételével ekkor üritik ki a langobardok végleg cseh-morvaországi átmeneti településterületüket.

Audoin új betelepülőitől maradtak ránk a 30-40 siros "várpalotai" típusu temetők, valamint néhány a gepidákéhoz hasonló tanya-si temető.

A Savaria /Szombathely/ - Keszthely - Sopianae /Pécs/ vonaltól délnyugatra eddig nem került elő langobardokra utaló régészeti nyom. Ugyanakkor e területtől délre s e terület központjaiban /pl. Fenékpusztán/ olyangazdag VI. századi későantik leletek láttak az elmúlt években napvilágot, hogy - ha e leletek keltezése nem lenne annyira bizonytalan - akár bizánci megszállókra is gondolhatnánk. A fenéki későantik erőd falain belül kiásott arany ékszerektől szinte roskadozó sirok azonban - egyedülálló jelenség lévén - még alig értelmezhetők. Lehet, hogy csupán erős gazdasági injekciókat kapott helyi későantik lakossággal, de az is lehet hogy bizánci vagy bizánci elemekkel kevert langobard uralkodó réteggel állunk szemben.

Nyugat-Magyarország nagyobb északi felében a langobardok uralmuk alá kényszerítették mind az itt talált provinciális maradványokat, mind az un. praelangobard germán telepeseket /"hegykői típusu temetők"/.

Langobard telepnymot újabban már több helyről ismerünk /Esztergom, Dorog, Dunaujváros/, de mindenkor római telepről, épületből,

villából ami a helyi későantik kulturával való kapcsolatuk bizonyítéka. - 42 esztendei itt-tartózkodásuk alatt a langobardok a magyar Pannonia 30 pontján hagyták ott régészeti nyomukat. A Duna-Dráva négyyszögön kívül eddig hiteles zárt langobard sírlelet nem került elő.

Korai avarok

Az 567/68 év döntő fordulópont a magyar föld településtörténetében. Amennyire a régészeti kutatásokból megállapítható, - a felső paleolitikumig visszamenően - ez alkalommal egyesíti először egységes kultúra és egységes politikai szervezet a Dunától keletre és nyugatra elterülő országrészeket. Ugyanebben az évben megszűnik a Kárpát-medencében a közel 600 évig át- meg átvonuló különböző germán népek utolsó államalakulata is. Az egyesítést a későbbi magyarság törökös vezetőrétegével rokon ázsiai avarok hajtják végre.

Az 567-670 közötti korai avar emlékanyag régészeti kutatása összehasonlíthatatlanul elmaradottabb, mint a késői avar temetőrészek /Mezőfalva, Környe, Pókaszepetk, Csákberény, Várpalota, Füzfő stb/ mégis biztos kiindulópontot nyújtanak kulturájuk körvonalazásához.

A korai avar kultúra alapkaraktere a legújabb vizsgálatok alapján ma már teljesen világosan belső-, ill. közép-ázsiai eredetű /temetkezési mód, lovasfelszerelés, fegyverzet, viselet, pásztor-készség stb./. Erre az ázsiai nomád alapra azonban erős pontusi-aldunai eredetű bizánci máz /fülbevalók, a diszövek mintakincse, amelyek a préselőmintás ötvössirok Fönlak, Gátér, Adony, Kunszentmárton stb. mintakincsével azonosak/ rakódik. Ez a kettősség az egész korai avar kultúrára végig jellemző marad.

Hogy a korai avar államban más ethnikai elemek:bolgárok, kuturgurok, szlávok és germánok is jelentős szerepet játszottak, azt a történeti forrásokból jól tudjuk. Azok a kísérletek azonban, amelyek a különböző népek régészeti hagyatékát megkísérelték az egységes korai avar kultúrából kiválasztani, igen gyenge lábakon állanak. Ezért a korai avar birodalom ethnikai viszonyairól - régészeti alapokon - egyelőre korai lenne beszélni.

A korai avar település határvonala ma már kirajzolódik Magyarországon és Jugoszláviában. A legelső, ami feltűnik, hogy a betelepített, illetve megszállott területek határai a megelőző langobard-gepida korszakhoz képest mennyire kiterjedtek.

A Dunától keletre és nyugatra a 103 évig tartó korai avar időszakból eddig kereken 250 lelőhelyet tartunk számon, - ebből mintegy 30 Jugoszláviában van. A Magyarországra eső 220 lelőhely még mindig több, mint kétszerese a gepida-langobard lelőhelyeknek. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy a korai avar lelőhelyek mindenütt két nagy időrendi szintre bonthatók /I: 567-623/26; II: 623/26-670/ mintegy fele-fele arányban, akkor korántsem számolhatunk nagy népességnövekedéssel.

A korai avar település központja a korábban lakatlan Duna-Tisza közén helyezkedik el, ugyanakkor az avarok megszállják az egész Alföldet egészen a síkság északi pereméig. Nyugaton a hegyes-erdős vidékeket leszámítva /főleg az Alpok keleti peremvidékét/ mindenütt megtaláljuk az avar hódítókat.

Fogas kérdés Szlovákia, elsősorban a DNY-szlovákiai síkság településtörténete. Az utóbbi, nomád településre rendkívül alkalmas területen, az egyetlen még VI. századi devinska nova vesi hídfőállást leszámítva /égetett belsőázsiai típusu korai lószerszám temetkezés/, az eddig közzétett anyagban teljesen ismeretlenek a korai avar leletek. Ugyanakkor nyugat felé a Duna déli oldalán egészen Bécs környékig ellenőrzésük alatt tartják az avarok a síkságot, észak felé azonban - úgy látszik - az ausztriai Duna-szakaszon sem lépték át a folyót. Politikailag ez a települési kép a legkorábbi, Baján vezette avar birodalom erőteljes bizánci és itáliai orientációjával magyarázható. E politika csupán a bajuvarok irányában, a bécsi medencéig kívánt némi határbiztosítást, a Dunától északra pedig teljes érdektelenséget tükröz.

A II. korai avar periódusban, amely Nyugat-Magyarországon nyilván 623-ban, Samo felkelése idején kezdődik, a nyugati országrész korai avar települési képe alapvetően megváltozik. Az I. periódus egészen Bécs környékéig terjedő leleteinek /Ausztriában pl. Unter St.-Veit, Münchendorf, Traunsdorf stb./ nincs folytatásuk. A zárt korai avar településterület legalább a Rábáig húzódik vissza, de a kutatás jelen állása mellett valószínűbb, hogy még keletebbre,

egészen a sikság és a Bakony-Vértés hegység peremterületéig. E jelentős területveszteség nyilvánvalóan az avaroknak Samotól, majd két évvel később a byzanciaktól elszenvedett katasztrófális vereségeinek következménye. A megtépázott, belső felkelésektől is szagatott korai avar kaganátus csaknem az egész nyugat-magyarországi sikságot kénytelen volt áldozatul dobni és területén ütközősávot un. nomád "gyepüt" létesíteni. Azért merem állítani, hogy lakatlan ütközőterületet, mivel a 670-ig terjedő közel félszázados irt eddig semmiféle lelettel nem tudtuk itt kitölteni.

Hogy a sikságnak a Dunától É-ra fekvő szlovákiai területei ezekben az évtizedekben már messze kivülestek a korai avar hatalom települési sugarából, azt talán mondanom sem kell. Kérdés, hogy ezt a VI-VII. századi korai avarkori vákuumot minden kétséget kizáróan erre az időre keltezhető korai szláv települések részben vagy egészben kitöltik-e Szlovákiában? A kérdésre a szlovák kutatás hivatott válaszolni, az eddigi publikációk ismeretében azonban magam részéről nem tudnám eleve elvetni az avar birodalmat É-ÉK-ről határoló lakatlan sáv "gyepü" elképzelést, amivel kezdetben a délen elfoglalt avar hatalom a hátát biztosította, később pedig - akár Nyugat-Magyarországon - határait Samo-birodalmával szemben védelmezte. - Akár így áll a dolog, akár másként, tény, hogy 670-796 között a nyugati és északi települési kép alapvetően megváltozik, a délszlovákiai, alsóausztriai és délmorva területek is bekapcsolódnak a késői VII. és VIII. századi későavar kulturkörbe.

A korai avar korszak végét jelzi szlovák földön a zemianski verbovoki kincslelet. Erről csak egy biztos: a korai avar kaganátus bukása idején került földre. Azt azonban már nem tudjuk, helyi nép főnökének kincse volt-e, avagy az Alföld felől menekülő rangos avar hagyatéka?

Keszthelyi népesség

Még sok szerencsés és módszeres ásatás szükséges a Keszthely és Pécs környékén a VI. század második felétől felvirágzó sajátos későantik kultura értelmezéséhez. Elsősorban azért, mivel a különös szigetszerű csoportokról semmiféle korabeli írásos forrás nem emlékezik meg.

Míg Pécs környékén a későantik lakosság a VII. század folyamán - úgy látszik - felolvad az avar környezetben, addig a Balaton déli végében, elsősorban Keszthely környékén, mintegy 12-14 lelőhelyen zártan és szervesen továbbfejlődik egészen a VIII. század végéig. Ez az a bizonyos "keszthelyi kultúra", amelyet külföldön régebben későavar kultúra szinonimájaként használtak, de amelyen hazai kutatásunk már elég régen ezt a későantik szigetkulturát értette.

E lakosság anyagi kulturája teljes egészében későantik eredetű, vallása az ókeresztény szekták valamelyike, - valószínűleg egyike azoknak a tévesnek minősített hitvallásoknak, amelyet a frank hódítás kezdetén 796-ban a Duna-menti püspökkonferencia is megemlít. Ennek ellenére igen valószínű, hogy ennek a sokévszázados keresztény központnak nagy jelentősége volt az ugyanezen a területen a IX. sz.-ban kialakuló bajor-szláv egyházi központ létrejöttében /Zalavár/.

A dunaujvárosi avar telep

Korai avar kutatásunk meglepő eredménye volt 1966 őszén a dunaujvárosi VII. századi telep feltárása. Az ásatás anyagának feldolgozása jelenleg folyik, feldolgozásában többen veszünk részt, ezért itt az eredményekről csak röviden számolhatok be.

Dunaujváros /a Majdani Dunapentele/ területén az Intercisa kasztrumához vezető út két oldalán elhelyezkedő római temetők folytatásában már évtizedek óta ismert volt egy nagykiterjedésű avar temető /amelyből legutóbb 1965-ben tártunk fel sirokat/, valamint a középső avar korszak /670-700/ egyik fejedelmi jellegű kisebb családi temetője. Az elmúlt ősszel a római út és a Duna 30-40 m magas szakadékos partja közötti fennsíkron mintegy 60 objektumból álló települést kellett megmentenünk. A 35x60 m-es területen 40 félig földbevéjt lakóház tartozott a VII. századba, közöttük és mellettük - kétizben pedig az avarkori házak felett! - 20, XI-XIII. századi magyar ház és kemence került elő. - A magyar település nemcsak jellegzetes keramikája / cserépüstök, stb/, de házformái révén is jól megkülönböztethető: a mindenkor két tetőtartó cölöpös

földházakhoz mindig kívülről csatlakozott a boltozatos kerek földkemence.

Az avarkori házak az un. keleteurópai típusba tartoznak, amin nem lehet csodálkozni. Hasonló házakat használtak később a honfoglaló magyarok, a dunai bolgárok, keleten: a volgai bolgárok, a Sarkel-i ásatások tanúsága szerint a besenyők és kazárok is. - Ilyen házakban élt a dunaujvárosi korai magyarság is.

Néhány különös, többször lesározott padlóju, cölöplyukakkal át-meg áttört alju kőtüzhelyes ház eddigi legjobb egykoru párhuzamát Ukrajnából a VI-VII. századi Korcsak 7. telepről ismerjük. Meg kell azonban jegyezni, hogy az ezévi intercisai ásatások tanúsága szerint a házaknak bizonyos későantik barbár /V-VI. századi/ helyi elemei is vannak, elsősorban a négyszögletes kőtüzhelyek építéséhez másodlagosan felhasznált római sirkövek és építőtéglák tekintetében; - ugyanilyen néhány későantik kőtüzhely is.

A népvándorláskori telep házainak nagyobb részét tervszerűen hagyták el lakóik, de egyes házakba még vissza kívántak térni. Erre utaltak azok a tetőtartó cölöplyukak, amelyek nyílásait nagy lapos kövekkel fedték el a föld behullása ellen. A tervszerű kiürítés miatt a lelet nagyon kevés: kézzel formált jellegzetes fekete fazekak és cserepek, köztük akorszakra nagyon jellemző csücskös peremű fazék, valamint jellegzetes VII. századi korongolt világos szürke kicntőcsöves edény töredéke /-ilyenek nagyon gyakoriak a környező korai avar temetőben-/, kézzel formált mécses /rokona a koluti 75. avar sirban/, néhány kerek orsókorong és kések. Az egyik avar ház közelében korai avar kislány sirját tártuk fel, jellegzetes VI-VII. századi színes gyöngyökkel.

Hogy a házak között és körül futó árkok rendszere mennyiben tartozott az avar vagy a magyar faluhoz azt leletek hiányában nehéz eldönteni, egy részük még római vízlevezető árok is lehet.

A környék valóságos avar paradicsom. Magának a mai Dunaujvárosnak a területén a fejedelmi sírok mellett, eddig 3 nagy avar temető került elő; a legnagyobb közelében fekszik a település. Valamennyi temetőre jellemző a lovastemetkezések nagy száma. - A város környékét a mai falvaknak megfelelő sűrűségben népesítették be az avarok, a középső avar korszak fejedelmi sírjai /Ozora, Igar, Dunapentele/ pedig mind ezen a vidéken kerültek elő. A sokszáz síros

nagy köznépi temetőkből /egyik sincs teljesen feltárva/ még a IX. században sem mutatkozik törés /pl. Mezőfalván/ avagy új bevándorlókra utaló lelet, beleértve a honfoglaló magyarokat is. Mindez arra mutat, hogy a vidéket sűrű népessége miatt kikerülték. Itt tehát a VI-IX. századokban végig intenzív avar megszállásról beszélhetünk.

A dunaujvárosi avar telepre sem gondos terepbejárások, sem légifelvétel nem utaltak, előkerülése teljesen váratlan volt. Mégis bizonyíték arra, hogy ilyen telepek voltak s máshol is kell lenniük. Az elmúlt hónapokban részben a dunaujvárosi példa nyomán sikerült is már néhányat felfedezni. Egyben bizonyíték arra is, hogy az avarok - éppúgy, mint később a magyarok - kénytelenek voltak a beköltözésükkor a gazdasági életükben uralkodó szerepet játszó nagyállat tartó pásztorkodást megtelepült, földműveléssel kiegészülő, állattartással felcserélni. Mint arra az évszázadokon át folyamatosan használt nagy avar temetők már eddig is világosan utaltak, életmódjukban a VII. sz. első harmadában előtérbe nyomult az állandó szállások kialakulása, ami azután egész további gazdasági és politikai fejlődésükre rányomta bélyegét.

Bóna István

/A jegyzetelt német kézirat a konferencia elnökségénél fekszik közlés céljából./